

TIL VA MADANIYATNI XARAKTERLOVCHI BELGILARNING O'XSHASHLIGI

Dilfuza Shafojevna A'zamova

Fakultetlararo chet tillari kafedrası katta o'qituvchi, Termiz davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz badiiy diskursida til va madaniyatni xarakterlovchi belgilarning o'xshashligi ularning munosabati, nazariy qarashlar bayon qilingan. Shuningdek, maqolada turli tillarda mavjud bo'lgan turli grammatik va sintaksis tuzilmalari, so'z yasash va ularning qo'llanilishi, mazmunlarning ifodalash uslubi va tushunilishi ham o'zaro farqli bo'lishi mumkinligi ham ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Madaniyat va til, til kompetensiyasi, "Til nisbiyligi" konsepti, semiotik tizim, lingvomadaniyatshunoslik.

ABSTRACT

In this article, the similarity of symbols characterizing language and culture in Uzbek and English artistic discourse, their relationship, and theoretical views are described. It is also noted in the article that different grammatical and syntactic structures, word formation and their use, expression style and understanding of content can be different from each other in different languages.

Keywords: Culture and language, language competence, "Language relativity" concept, semiotic system, linguistic and cultural studies.

Kirish

Madaniyat va tilning munosabatlari insonning va jamiyatning dunyoqarashini ifodalovchi muhim konseptlardan biridir. Til va madaniyat o'rtasidagi muloqotda (dialogda) nutq sub'yekti mavjud bo'lib, uni tinglovchi esa har doim madaniyat sub'yektlari sifatida qabul qilinadi. Til va madaniyatning individ yoki umumiy mavjudlik shakllariga ega bo'lishi mumkin, va ularga doim jamiyat yoki shaxsning birligi yoki individualligi bo'lmaganligi bog'liqdir. Til va madaniyatning umumiy bo'lgan jihati normativlik sifatida hisoblanadi. Bu esa tilning qonunlar, qoidalar va so'zlashish normativlarining mavjudligini anglatadi, shuningdek, madaniyatning o'ziga xos qoidalari va qonunlari mavjudligini ifodalaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Til va madaniyatni xarakterlovchi belgilarning o'xshashligi ularning munosabatini yagona metodologik asosda ko'rib chiqish imkonini beradi. Bu umumiy belgilar quyidagilardir:

Til va madaniyatni xarakterlovchi belgilarning o'xshashligi ularning munosabatini yagona metodologik asosda ko'rib chiqish imkonini beradi. Bu umumiy belgilar quyidagilardir:

1. Leksik belgilar:

O'zbek va ingliz tillarida foydalaniladigan leksik belgilar madaniy munosabatni ifodalashda o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, "do'st" so'zi o'zbek tilida "friend" deb tarjima qilinadi. Ular o'xshash ma'noga ega bo'lib, do'stlarning o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi.

2. Sintaktik belgilar:

O'zbek va ingliz tillaridagi foydalaniladigan sintaktik belgilar madaniy munosabatni ifodalashda o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, gapning tuzilishi, so'z birikmalarining qo'llanilishi va gapning boshlang'ich yoki oxirgi qismi o'xshash sintaktik belgilar sifatida ko'rsatiladi.

3. Semantik belgilar:

Tilning ma'nosi va foydalanish sohalarida o'zbek va ingliz tillaridagi semantik belgilar o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, "xurmoq" so'zi o'zbek tilida "to eat" deb tarjima qilinadi. Ular o'xshash ma'noga ega bo'lib, ovqatlanish munosabatini ifodalaydi.

4. Pragmatik belgilar:

Tilning amaliyoti va foydalanish maqsadi bilan bog'liq pragmatik belgilar o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, salomlashish shakllari, gapning maqsadi va muhiti, foydalanish maqsadi va boshqalar pragmatik belgilar sifatida ko'rsatiladi.

5. Diskurs belgilar:

Badiiy diskurslarda foydalaniladigan belgilar o'zbek va ingliz tillarida o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, gapning mazmuni, tuzilishi, maqsadi, o'ziga xos uslubi, shakli va boshqalar diskurs belgilar sifatida ko'rsatiladi.

6. Tarixiy-filosofik kontekstlar:

Til va madaniyat munosabatini tushuntirishda tarixiy-filosofik kontekstlar ham muhim ahamiyatga ega.

Misol uchun, o'zbek va ingliz tillaridagi badiiy diskurslar orqali o'xshash tarixiy ma'ruzalar, falsafa, xalq qahramonlari, qadimiy aytishmalar, mazmunlar va boshqalar tarixiy-filosofik kontekstlar sifatida ko'rsatiladi.

Shunday qilib, belgilar metodologik asosda til va madaniyat munosabatini yagona usulda tushuntirishga yordam beradi va ularning o'xshashliklarini aniqlash imkonini beradi. Bu belgilar tilning madaniy o'rni va ma'naviyatining o'ziga xos belgilari sifatida e'tirof etiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Til o'zining kumulyativ (to'plovchi) vazifasi tufayli kollektiv xotirani saqlaydi va boyitadi [1, 14]. Ayni paytda inson va jamiyatning ikkita eng muhim o'ziga xos xususiyati o'rtasida muhim farqlar mavjud: 1. Kommunikatsiyaning vositasi sifatida bo'lgan tilda ommaviy adresatga yo'l-yo'riqlar ustun turadi, madaniyatda esa saralanganlik (elitamost) qadrlanadi. 2. Belgi tizimi bo'laturib, madaniyat, tildan farqli ravishda o'zicha tashkil topa olmaydi. 3. Til va madaniyat — turlicha semiotik tizimlardir. Bunday qiyoslash tadqiqotchilarni madaniyat tilga izomorf emas, gomomorfdir (tarkiban o'xshashdir) degan xulosaga olib keladi [2, 39]. Madaniy bilimlar — shu tilda so'zlovchining madaniy-til kompetensiyasining bir qismidir. Madaniy kompetensiya til kompetensiyasi bilan mos kelmaydi: "til kompetensiyasining madaniy kompetensiyaga o'zgarishi madaniy kod kategoriyalarida til belgilari interpretatsiyasiga asoslangan. "Madaniy bilimlar", biror bir tilda so'zlovchining madaniy-til kompetensiyasining bir qismini ifodalaydi. Bu kompetensiya, bir kishi yoki guruhning o'zining o'ziga xos madaniy muhitida ma'naviy, ijtimoiy, va madaniy muloqotlarni tushunish va unga qo'llab-quvvatlash bilishni o'z ichiga oladi. Madaniy kompetensiya, shuningdek, o'zida tilda so'zlovchining muhitga mos keluvchi boshqa o'zgarishlarga ega bo'lishi mumkin.

"Til kompetensiyasining madaniy kompetensiyaga o'zgarishi madaniy kod kategoriyalarida til belgilari interpretatsiyasiga asoslangan" degan fikr esa til kompetensiyasining madaniy muloqotlarni yoritish va tushunishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan bir qismidir. Bu, so'zlovchining til belgilari va mazmunlarni o'zining o'ziga xos madaniy mazmuni bilan bog'liq tushuntirishi va ularni madaniy kodlar va ko'rsatuvlar orqali interpretatsiya qilishi aniq.

Bunday tarzda, "madaniy bilimlar" va "til kompetensiyasining madaniy kompetensiyaga o'zgarishi" iki tur kompetensiya turlari, ularga mos ravishda ega bo'lishi mumkin, ammo ularning fokuslari va mazmuni turli bo'lishi mumkin. Madaniy bilimlar madaniy muloqotlarni tushunish va unga qo'llab-quvvatlashda muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan bo'lib, til kompetensiyasi esa tilda mazmuni tushunish va undan foydalanishda muvaffaqiyatga erishishga yo'l qo'ymoqda.

Shu turdagi interpretatsiyaga egalik madaniy-til kompetensiyasidir" [1, 227]. Olamning ikkita modeli — konseptual va til modellarining o'zaro bog'liqligini qayd qilib, Yu.S.Stepanov ularni o'zaro chalkashtirib qo'yishdan ogohlantiradi: Til modelini madaniyatning predmeti sohasiga, va aksincha, madaniyat modelini tilning predmeti sohasiga ko'chirib bo'lmaydi" [3, 15-38]. Yu.S.Stepanov ham lingvistik nazariya uchun, ham madaniyat nazariyasi uchun qo'llaniladigan alohida, ancha umumiy tushunchalar apparatini ishlab chiqishga da'vat qildi. Mana shu lingvomadaniyatshunoslikning terminologik, tushuncha asosini (fundamentini) tashkil etadi. Ba'zi olimlarning fikricha,

lingvomadaniyatshunoslik XX asming oxiigi choragida, tilshunoslikdagi antropologik paradigma mahsuli sifatida paydo bo'ldi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Til va madaniyatni xarakterlovchi belgilarning o'xshashligi va ularning munosabatini yagona metodologik asosda ko'rib chiqishning imkoniyatlari quyidagi umumiy belgilardan iborat bo'ladi:

1. Leksik belgilar:

O'zbek va ingliz tillarida badiiy diskurslarda foydalaniladigan leksik belgilar o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, o'zbek tilida "tong otgan" ifodasi, ingliz tilida "the sun has set" ifodasiga mos keladi. Bu belgilar madaniy munosabatlarni ifodalashda o'xshashliklarni ko'rsatadi.

2. Sintaktik belgilar:

O'zbek va ingliz tillarida badiiy diskurslarda foydalaniladigan sintaktik belgilar o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, so'z yoki jumladagi qo'shimcha so'zlarning qo'shilishi, so'z qo'shilish tartibi va boshqalar o'zbek va ingliz tillaridagi diskurslarda o'xshash sintaktik belgilar sifatida ko'rsatiladi.

3. Semantik belgilar:

Ma'noni ifodalashda va tushuntirishda o'zbek va ingliz tillaridagi semantik belgilar o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, "do'st", "friend" so'zlarining ma'nosi o'zbek va ingliz tillarida o'xshashliklar ko'rsatadi va tilning madaniy munosabatlardagi ahamiyatini anglashga yordam beradi.

4. Pragmatik belgilar:

Til va madaniyat munosabatini o'rganishda pragmatik belgilar ham muhim ahamiyatga ega.

Misol uchun, tilning foydalanish maqsadi, gaplashuv sohasi, ijtimoiy aloqalar, salomatlik, mehribonlik va boshqalar pragmatik belgilar sifatida ko'rsatiladi.

5. Diskurs belgilar:

Badiiy diskurslarda foydalaniladigan belgilar o'zbek va ingliz tillarida o'xshashliklarni ko'rsatadi.

Misol uchun, gapning mazmuni, tuzilishi, maqsadi, mazmuni, g'oyasi, o'ziga xos uslubi, shakli va boshqalar diskurs belgilar sifatida ko'rsatiladi.

6. Tarixiy-filosofik kontekstlar:

Til va madaniyat munosabatini o'rganishda tarixiy-filosofik kontekstlar ham muhim ahamiyatga ega.

Misol uchun, o'zbek va ingliz tillaridagi badiiy diskurslar orqali o'xshash tarixiy ma'ruzalar, falsafa, xalq qahramonlari, qadimiy aytishmalar, mazmunlar va boshqalar tarixiy-filosofik kontekstlar sifatida ko'rsatiladi.

Bu belgilar til va madaniyat munosabatini o'rganishda yagona metodologik asos bo'lib, o'zbek va ingliz tillaridagi badiiy diskurslarda o'xshashliklarni aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

Til nisbiyligi faraziga asosan, turli tillarda turlicha kategoriyalarning mavjudligi shundan dalolat beradiki, bu tillarning sohiblari o'zlarini o'rab turgan olamni turlicha tushunadilar. "Til nisbiyligi" konsepti, turli tillarda mavjud bo'lgan turli kategoriyalar va ularning o'ziga xos tushunchalari haqida gaplashishda muhimdir. Bu, turli tillarda mavjud bo'lgan so'z, ifodalar va tushunchalarning o'zaro bog'liqlik va aloqalarini ifodalaydi. Har bir til o'zining o'ziga xos madaniy va ma'naviy konteksti, tarix va ijtimoiy muhitlari bilan bog'liq bo'lib, shu sababli, uning sohiblari o'zlarini o'rab turadigan olamni turlicha tushunishadi.

Turli tillarda turli kategoriyalar mavjudligi, uning sohiblarining o'z tili va madaniyati bilan bog'liq ravishda dunyoqarashini shakllantirishiga olib keladi. Misol uchun, biror bir tilning ranglari, odamlar uchun o'ziga xos ma'noning ifodalashida turli ranglar mavjud bo'lishi mumkin. Ular o'zlarining tili va madaniyati orqali bu ranglarni tushunib, ularning ma'noni tushunishga imkoniyat beradi.

Shuningdek, turli tillarda mavjud bo'lgan turli grammatik va sintaksis tuzilmalari, so'z yasash va ularning qo'llanilishi, mazmunlarning ifodalash uslubi va tushunilishi ham o'zaro farqli bo'lishi mumkin. Bu esa har bir til sohiblarining o'zlarini o'rab turgan dunyoqarash va ta'assurotini turlicha shakllantirishiga xizmat qiladi. Bu sababli, til nisbiyligi asosida turli tillarda mavjud bo'lgan turli kategoriyalar va ularning o'ziga xos tushunchalari va dunyoqarashini o'zlarini o'rab turgan olamni turlicha tushunishadi.

REFERENCES

1. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. Фразеология в контексте культуры. М.: Языки русской культуры, 1999. 67.
2. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. — М.: Наследие, 1997.
3. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: 1997. 160
4. Аъзамова, Д. Ш. (2020). Самостоятельная работа как высшая форма учебной деятельности. *Вопросы педагогики*, (5-1), 41-45.
5. Аъзамова, Д. Ш. (2022). ПОНЯТИЕ “ЛАКУНА” В ЛИНГВИСТИКЕ. *Conferencea*, 78-80.

6. Karshiyeva, B. (2023). Solving complex communicative-knowledge tasks based on integrated bilingual education in English. *Interpretation and Researches*, 1(18). <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1538>
7. Karshieva Bogdagul Faxriddinovna, . (2023). Theoretical views of teaching English to engineering students. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 5(12), 113–116. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume05Issue12-15>
8. Karshieva B.F. (2023). A component of professional communicative competence in English is professional engineering knowledge. *Journal of Universal Science Research*, 1(12), 257–261. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/3290>
9. Karshieva B.F.(2023). The current state of teaching English to technical students, methodological approaches.“Xorijiy tillarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar” mavzusida Xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya. Vol. 4 No. № 4.1 (2023). 135-138.

